

Reprezentacija likova i njihove svakodnevice u romanima Gordana Nuhanovića

Šarlija, Tena

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:104019>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-13**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Mađarskoga jezika i
književnosti

Tena Šarlija

**Reprezentacija likova i njihove svakodnevice u romanima
Gordana Nuhanovića**

Završni rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Kristina Peternai Andrić

Osijek, 2019. godina

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Katedra za teoriju književnosti i svjetsku književnost

Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Mađarskog jezika i
književnosti

Tena Šarlija

**Reprezentacija likova i njihove svakodnevice u romanima
Gordana Nuhanovića**

Završni rad

Znanstveno područje humanističke znanosti, znanstveno polje filologija,
znanstvena grana teorija i povijest književnosti

Mentor: izv. prof. dr. sc. Kristina Peternai Andrić

Osijek, 2019.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnog odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajnu pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum 12. rujna 2019.

Tena Šarlija, 0122222128
ime i prezime studenta; JMBAG

Sadržaj

1. UVOD.....	6
2. POJAM REPREZENTACIJE	7
3. POJAM LIKA	9
3.1. ŠTO JE LIK?.....	9
3.2. KLASIFIKACIJA LIKOVA	16
3.3. KARAKTERIZACIJA LIKOVA	19
3.4. TIP I STEREOTIP.....	22
4. SVAKODNEVICA	24
5. ZAKLJUČAK.....	26
6. IZVORI I LITERATURA	27

SAŽETAK

U ovome radu obrađivat će se likovi i njihova svakodnevnica na primjeru dva romana Gordana Nuhanovića, a to su *Agenti kulture* i *Vjerojatno zauvijek*. Dakle, iznijet će se reprezentacija likova, analizirat će se kako su oni prikazani u interakciji jedni s drugima, ali i općenito kakav im je odnos prema društvu u kojem žive. Svakako su najzanimljiviji protagonisti ova dva romana, odnosno dva lika koja su vrlo slična pa će se uspostaviti poveznica između njih. *Agenti kulture* je suvremeni roman koji govori o organiziranju festivala kulture u malom mjestu Žigmondovu na Jadranu, dok roman *Vjerojatno zauvijek* govori o piscu Miroslavu Devaldu koji je pred razvodom i u potpunosti izgubljen u životu.

KLJUČNE RIJEČI: lik, svakodnevnica, *Agenti kulture*, *Vjerojatno zauvijek*

1. UVOD

Tema ovoga rada je pojam lika i pojam svakodnevice u književnosti te kako ti pojmovi funkcioniraju u romanima *Agenti kulture* i *Vjerojatno zauvijek* hrvatskog književnika Gordana Nuhanovića.¹ U romanu *Vjerojatno zauvijek* radi se o umjetniku Miroslavu Devaldu koji u četrdesetoj godini odlučuje raskinuti svoj brak i nakon deset godina iseljava iz kuće. No Devaldu osamostaljenje baš i ne ide. Naime, on odgađa zahtjev za brakorazvodnom parnicom jer ne želi dodatno iritirati svoju suprugu Josipu, a tu je i njegov sin Eugen kojemu treba objasniti novonastalu situaciju. Devald je jako osjetljiv, a i izrazito ga muči razdvojenost od sina. Josipa Devaldov odlazak doživljava kao osobni poraz pa zbog toga njezini potezi Devalda ispunjavaju strahom od budućnosti. U romanu *Agenti kulture* riječ je o organiziranju festivala kulture u malom mjestu Žigmundovu, na Jadranu. Glavni lik, Martini je suvišan i rezigniran čovjek, nedorečen je i otuđen te nikako ne uspijeva pronaći svoje mjesto pod suncem. Sjetka, izvršna direktorica festivala, u potpunosti je predana organizaciji te od Martinija očekuje pomoć i potporu, ali to ne dobiva. U ovome radu analizirat će se i usporediti likovi ova dva romana. Govorit će se o reprezentaciji, općenito o likovima, klasifikaciji, karakterizaciji, tipu i stereotipu te svakodnevici. U svakom od tih poglavlja bit će iznesena psihološka analiza likova, njihovi osjećaji, misli, ponašanja. Sve će biti oprimjereno citatima iz oba romana te na kraju slijedi zaključak u kojem će biti iznesene sve najvažnije činjenice do kojih se došlo analizirajući ova djela.

¹ Gordana Nuhanović rođen je 1968. godine u Vinkovcima. Devedesetih godina radio je kao novinar u *Globusu*, *Slobodnoj Dalmaciji*, *Danasu* i *Jutarnjem listu*. Njegove priče su prevedene na više stranih jezika i uvrštene su u domaće i inozemne antologije, a izbor pod naslovom *Survival League* objavljen je u SAD- u. Osim romana *Agenti kulture* (2013) i *Vjerojatno zauvijek* (2009) objavio je i sljedeća djela: *Liga za opstanak* (priče, 2001, 2002, 2005, 2011), *Bitka za svakog čovjeka* (priče, 2003, 2013), *Posljednji dani pankaa* (roman, 2006), *Šale su ostale kod kuće: putopisne priče iz zemalja bivšeg SSSR- a* (2013), *Piknik u stepi: priče s putovanja po bivšem Sovjetskom Savezu* (2016). Nuhanović trenutno živi i radi u Zagrebu. Više na: Besplatne Elektroničke Knjige, natuknica: Gordana Nuhanović, URL: <https://elektronickeknjige.com/autor/nuhanovic-gordan/>.

2. POJAM REPREZENTACIJE

Reprezentacija se definira kao teorijski koncept primjenjiv na širok kulturalni i društveni milje, a književnost je jedan od oblika reprezentacije. Pod reprezentacijom se podrazumijeva proces predstavljanja svijeta drugima, ali se ona ne iscrpljuje u jednostavnom odražavanju značenja što već postoji u svijetu. Reprezentacija je dio procesa kojim se stvaraju i razmjenjuju značenja u pojedinoj kulturi, ali uključuje i uspostavljanje i ustrojavanje predočenog. Reprezentacija povezuje jezik i značenje u određenoj kulturi i njezini učinci se ne mogu ograničiti na autorove namjere (Peternai Andrić 2019: 224). Sva područja umjetnosti imaju potencijal reprezentacije, ali se on razlikuje pa tako primjerice umjetnost reprezentira drukčije nego znanost, politika ili povijest. Reprezentacija je uvjetovana društvenim normama i konvencijama, dakle, pri načinu na koji se o nečemu ili nekome govori poseže se u zalihu dostupnih kulturnih oblika ograničenih prostornim i vremenskim parametrima (Peternai Andrić 2019: 224-225). Kulturu i književnost treba promatrati kao procese, odnosno praksu koja se bavi proizvodnjom i razmjennom značenja. Pripadnici iste kulture shvaćaju svijet na donekle sličan način te istim jezikom izražavaju svoje misli, ideje i osjećaje. Znak koji se predstavlja uvijek je dio mreže znakova te ima značenje na temelju društvenog dogovora. Korištenjem znakova i simbola reprezentiramo drugima naše shvaćanje svijeta, misli, ideje i osjećaje. Jezik je repozitorij kulturalnih vrijednosti i značenja te je reprezentacija ključna praksa u umjetnosti, ona posredovana jezikom središnja je za procese što značenja stvaraju te se kasnijom cirkulacijom preoblikuju (Peternai Andrić 2019: 225). Jezik je označiteljska praksa i svaka reprezentacija se odvija kroz jezik.

U ovome radu govorit će se o reprezentaciji likova. Dakle, reprezentacija likova će biti na psihološkoj razini i u interakciji jedni s drugima. Bit će predstavljene njihove dominantne osobine te kako provode svoje vrijeme. Romani *Vjerojatno zauvijek* i *Agenti kulture* vrlo su zanimljivi jer protagonisti predstavljaju „pomaknute“ likove pa su odlični za analizu, a i moguće je uspostaviti poveznicu između njih. Također, zanimljivo je analizirati kako se protagonisti snalaze u životu, kako reagiraju u raznim situacijama u kojima se zateknu te kakvi ih osjećaji i misli pritom obuzimaju. Devald i Martini, glavni likovi ova dva romana, su intelektualci čija se razmišljanja bitno razlikuju od društva u kojem su se zatekli. Ostali likovi u oba romana posjeduju nekakve tipične osobine i, zapravo samo

kada uzmemo u obzir sve te tipične likove možemo dublje analizirati „pomaknute“ likove kao što su Devald i Martini.

3. POJAM LIKA

3.1. ŠTO JE LIK?

Likovi su, čak više od događaja, onaj element pripovjednog teksta koji najviše navodi čitatelje da ga uspoređuju sa zbiljom, tražeći veze između književnih junaka i ljudi oko sebe, svojih prijatelja i susjeda, ali i sebe samih (Grdešić 2015: 61). Likovi nam nude mogućnost identifikacije, ali i odbijanja da se poistovjetimo s njima, oni u nama izazivaju osjećaje simpatije i antipatije, ljubavi i mržnje, zabave i dosade pa možda čak i zaljubljenosti. Likovi se često izdvajaju iz cjeline u koju su uklopljeni i tretiraju se kao samostalne pojave, a ponekad čak i kao ljudska bića. Često uspoređujemo ljude koje poznajemo u svojoj svakodnevnici s književnim likovima, a u likovima pak prepoznajemo ljude koji nas okružuju. Likove većinom moralno procjenjujemo, razmišljamo o njihovoj prošlosti i budućnosti, nagađamo o nesvjesnim motivacijama njihovih činova i žudimo za nastavkom priče. Detaljno ih zamišljamo iako, zbog verbalne prirode književnog medija, često nemamo sasvim zaokruženu predodžbu o vanjskom izgledu lika (Grdešić 2015: 61). Čitatelji likove doživljavaju kao osobe slične stvarnim ljudima, no teorija pripovijedanja, a ponajviše strukturalna analiza pripovjednih tekstova, taj pristup ne odobrava. Naime, Barthes navodi kako strukturalna analiza dobro pazi da ne definira lik u okviru psihološke "biti", već isključivo kao sudionika radnje, jer smatra kako je lik uvijek samo kritička racionalizacija koju je naša epoha nametnula čistim nosiocima pripovjedne radnje. Dakle, u strukturalističkoj teoriji, likovi su nositelji radnje ili sekvence radnji te se stoga nazivaju akterima. Pripovjednih tekstova ima beskonačno mnogo, a upravo toliko ima i aktera, no oni se, ipak mogu grupirati u relativno mali broj jedinica dubinske strukture i to prema funkciji koju izvršavaju u tekstu. Tako je Vladimir Propp došao do aktantskog modela sa sedam djelokruga ili sedam sfera djelovanja, grupiravši likove ovisno o tome koje konkretne funkcije bajke izvršavaju: zlikovac, davatelj, pomoćnik, princeza (tražena osoba) i njezin otac, pošiljatelj, junak i lažni junak. S druge strane, Greimas je predložio mnogo apstraktniji i univerzalniji aktantski model koji je primjenjiv na sve pripovjedne tekstove, ali i na ljudsko djelovanje općenito, a on se sastoji od šest aktanata: subjekta i objekta, pošiljatelja i primatelja, pomoćnika i protivnika. Proppov model je izvrstan u proučavanju bajki i određenih popularnih žanrova poput krimića i ljubića, no teže je primjenjiv u kompleksnijim tekstovima u kojima likovi nemaju jasne funkcije, već su konstruirani proturječno ili ironično, dok Greimasov model, iako univerzalniji, ipak se u analizi konkretnih pripovjednih tekstova često ispostavlja da ograničava bogatstvo potencijalnih interpretacija svođenjem svakog teksta na jedan model.

U usmenoj književnosti i nekim popularnim pripovjednim tekstovima dominira radnja, no velik dio tzv. visoke književnosti počiva na psihološkoj karakterizaciji likova pa će tako i u ovome radu naglasak biti upravo na toj karakterizaciji. Takvi likovi zaslužuju nereduktivnu teoriju koja će primjereno objasniti njihovo mjesto i funkcioniranje kako u pripovjednom tekstu, tako i u mreži pripovjednih tekstova (Rimmon- Kenan, 2002: 31). Tako se Rimmon-Kenan zalaže za pomirenje dviju teorija o likovima. Zagovornike prve teorije naziva „realistima“ zbog uvjerenja da književni likovi oponašaju ljude i da mogu steći, tijekom razvoja radnje, neku vrstu neovisnosti od događaja. Njihov je stav da se likovi mogu izdvojiti iz teksta i razmatrati zasebno te da se na njih mogu primijeniti već postojeće psihološke i psihoanalitičke teorije, kao i sociološka i politička čitanja. Zagovornici druge teorije su „puristi“ koji naglašavaju posebnost likova u književnoj pripovjednoj prozi, njihovu verbalnu i nereferecijalnu prirodu. Oni pristupaju likovima kao bilo kojem drugom motivu u pripovjednom tekstu i na taj način također uvelike poništavaju njihovu osobitost.

U svakoj su pripovijesti likovi ključni element i oni predstavljaju osnovni način reprezentacije složenosti subjekata i njihovih identiteta u književnom djelu. Međutim, o likovima možemo doznati tek onoliko koliko nam pripovjedač želi reći: subjekti u književnosti egzistiraju isključivo u sadašnjosti djela, oni nemaju prethodnu ili dohvatljivu prošlost neovisnu o književnom djelu, niti imaju budućnost što se nastavlja nakon posljednje rečenice: “Emma Woodhouse, junakinja romana Jane Austen, Emma, postoji samo dokle god netko čita o njoj (...) Ona živi u tekstu, a ne veličanstvenoj palači, a tekst je transakcija (...) Knjiga je materijalni objekt koji postoji čak i ako ga nitko ne podigne, ali to ne vrijedi za tekst” (Eagleton 2013: 46). Međutim, nematerijalnost lika ne znači da ne može imati utjecaja na čitatelja i djelovati na preoblikovanje čitateljeva identiteta. Identitet subjekta nalazi se u razlikama spram drugih, određuje se prema nečemu osebnom, nekakvom svojevrsnom potpisu ili neusporedivoj osobnosti. Likovi književnih djela su nerijetko blizu neke vrste ludila pa ako nisu fascinantni, onda su barem neobični i u nekoj mjeri odstupaju od norme. U tom smislu, u romanu *Agenti kulture* možemo izdvojiti lik Martinija koji je prikazan kao osoba koja razmišlja drugačije od većine ljudi. Martini je reprezentiran kao lik što se cijeloga života traži, ali se nigdje ne pronalazi:

„Neko je vrijeme pokazivao sklonost k umjetničkoj fotografiji i obitelj je napeto iščekivala na kojem će polju eksplodirati, no na koncu se od vojnog poziva morao spašavati na sociologiji gdje ga navodno i dan danas čeka tema za diplomski. U prvim poratnim godinama iskoristio

je krizu alternative i organizirao nekoliko muzičkih festivala, a kada se činilo da će njegov razvoj otići u tom pravcu, odjednom se pojavio u književnosti, i donekle opravdao sva ona ulaganja svojih roditelja. No s dvije obećavajuće knjige priča jako je podigao prag očekivanja za budući roman koji je najavljavao, ali ga do danas nije napisao.“ (2013: 48)

Također, Martini je prikazan i kao lik koji previše osjeća, previše razmišlja i nema samopouzdanja:

„Spremajući se za počinak, Martini je osjećao posljedice brojnih promjena raspoloženja. Nekoliko se puta bio ozbiljno uzrujao, potom je imao razdoblja uzleta koja su smjenjivali strepnja i zabrinutost, a u apartman se vratio opterećen pitanjima za koja nije čak bio siguran treba li im pridavati značaj. Najčudnije od svega bilo je što ih nije mogao ni odbaciti jer se sve činilo istodobno važno i nevažno: imena, suze, Jakobove kapice, neoliberalizam, Pandorina kutija... U jednom trenutku sjetio se i tipa čije je ime uporno izbjegavao reći na glas. Sada ga nitko nije mogao čuti. „Riki Skataretiko“, šapnuo je.“ (2013: 45)

„Dok je tražio kolegicu po terasama kafića, Martini je počeo osjećati istu onu nelagodu od jučer, kao da nešto duboko u njemu zazire od pogleda iz publike. Ona tri sijeda gospodina, naprimjer, sigurno znaju tko je on i što ovdje zapravo radi. Koliko ga još žrtava Sjetkinih visokih kriterija upravo gleda i komentira, pitao se... Hodajući rivom imao je dojam kao da se probija kroz koncentrat razočaranja.“ (2013: 58)

Njemu je vrlo sličan Miroslav Devald, protagonist romana *Vjerojatno zauvijek*. Devald je pisac² koji u četrdesetoj godini života odlučuje otići od svoje žene Josipe, ali ne traži razvod od nje već samo odlazi.

„Tako je, od odmorišta do odmorišta, završavao još jedan od Devaldovih bjegova u sezoni 2007/ 2008. Već se u nekoliko navrata sklanjao, ali nikada na tako udaljeno odredište.“ (2009: 9)

Njemu je to ponašanje sasvim opravdano i ostaje vrlo zatečen kada Josipa angažira najboljeg odvjetnika za razvod, a uz to mu i zabrani viđati njihovog sina Eugena.

² Dakle, Devald je pisac upravo kao i Martini. Obojica pišu romane koje nikako ne uspijevaju završiti i objaviti ih. Također, obojica su studirali sociologiju koju nisu završili.

„Ovoga puta povod je bio jak: njegova supruga, s kojom je već neko vrijeme pokušavao ne živjeti, iznenada je odlučila potražiti odvjetničke usluge. Bila je to vijest koju je trebalo valjano probaviti, osvjetliti s više strana i vidjeti što i kako dalje.“ (2009: 9)

Devald je izrazito osjetljiva osoba, ima težak karakter i rastresen je.

„On, karakterno težak, a k tomu još i pomalo razmažen i zapravo vrlo izbirljiv kada su žene u pitanju.“ (2009: 84)

„Devald, koji se ponekad ne bi mogao sjetiti zašto je točno otišao od kuće, još je uvijek bio začuđen nerazumijevanjem ukupnih okolnosti koje su njegov brak dovele do ove točke.“ (2009: 57).

Upravo kao i Martini, Devald se nigdje ne uspijeva pronaći.

„Usljedilo je nekoliko iznuđenih angažmana: okušao se kao scenarist, glasnogovornik i pisac reklamnih slogana... Kratko se zadržao u marketingu jedne izdavačke kuće, potom je dospio na televiziju, iako nije bio siguran da je to njegov konačan izbor. Svi dobri poslovi u državi kao da su već bili zauzeti. Ipak, kreativno oglašavanje doimalo mu se nekako najbliže literaturi. Ondje je čak požeo određeni uspjeh...“ (2009: 10- 11)

Devalda je moguće usporediti i s likom Pseuda Čunovića iz romana *Agenti kulture*. Čunović je slikar koji se iz Zagreba doselio u Žigmundovo, malo mjesto na Jadranu, i on je blizu ludila. Naime, na festivalu kulture izvest će se predstava i u toj predstavi glumi i Pseudo Čunović i to u ulozi vojnika mletačke vojske no on će imati drveni mač jer je suviše opasno da ima pravi mač.

„Uskoro su kulu ispunili muški glasovi. Kusalo koji je predvodio kostimiranu družinu prišao je Čunoviću i izvadio mu mač iz korica. Slikar je sve to podnio šutke. Kusalo je mač predao jednom od svojih suradnika, a zatim se obratio Martiniju. – Je l' sve u redu? – upitao ga je. Martini je kimnuo. – Čunoviću, još jedan kontakt s oružjem i završit ćeš u luđačkoj košulji. – Možemo li o tome razgovarati u autobusu prema Tragediji? – Ne. Tvoj je drveni mač – uzmi ili ostavi. – Popit ću tablete, kunem se. – Drvo i točka.“ (2013: 71)

„Kada je pred jutro još jednom otišao isprazniti mješur, opazio je na stropu hotelske sobe bljesak rotirajućeg svjetla i pomislio je, ipak su došli po Čunovića, a zatim je iscrpljen od podražaja duboko zaspao.“ (2013: 94)

Dakle, Pseudo Čunović je lik koji je „pomaknut“, on je umjetnik, razmišlja drugačije od društva u kojem se zatekao, neshvaćen je, a upravo je takav i Devald. Devald je svjestan da je drugačiji, osjetljiviji, da je poseban, sebe doživljava kao umjetnika, a i društvo ga tako doživljava.

„Stekao je status slobodnog umjetnika, ali ga je i dalje pratio osjećaj nedovoljne utemeljenosti pa mu je život izgledao nesređen.“ (2009: 53)

„Lagodno razdoblje slobodnog umjetnika bilo je iza njega i on je, nadomak četrdesetj, morao na tržište.“ (2009: 10)

„ – Vidite li, Branko, koji je to pesimist, ali takvi su valjda umjetnici, što vi kažete? – obratio se Dekson postarijem tipu koji je u tom trenutku prestao brisati glavu i pogledao Devalda.“ (2009: 40)

Također, njegov iznenadni i neobjašnjiv odlazak od kuće društvo je pripisalo ludilu.

„O svojim postupcima, naposljetku, dosta je toga čuo iz raznih izvora. Bilo je onih koji su mislili da je skrenuo.“ (2009: 55)

„Pomaknuti“ likovi mogu nastati samo ako se imaju od koga odmaknuti, ako se imaju o koga omjeriti. Martini i Pseudo Čunović definitivno se odmiču od svih ostalih likova u romanu *Agenti kulture* jer se ostali likovi odlično uklapaju u vrijeme i mjesto u kojem žive. Tako je primjerice, Sjetka, izvršna direktorica festivala prikazana kao plavuša koja je spremna napraviti sve kako bi ostvarila svoje ciljeve:

„ – Jedno pitanje: bi li ti spavao s nekim ako bi to koristilo festivalu? – Ovisi. – Svrhovito. Profesionalno. Bez emocija. – Zašto? – Zanima me kako razmišljaš. – A ti si izgleda spremna ići do kraja.“ (2013: 18)

Također, u malom mjestu Žigmundovu, svi koji rade na nekim značajnijim mjestima su iz obitelji Bezmalinović:

„Najprije mu je predstavila Roka Bezmalinovića, stručnog suradnika za kulturu u općinskom poglavarstvu, savjesno navevši njegovu funkciju, na što se Martini nadvio iznad stola kako bi dohvatio mladićevu ruku.“ (2013: 60)

„ – A ovo je Lujo Bezmalinović. Ili, jednostavnije, naš barba Lujo, šef tehnike.“ (2013: 60)

„Najprije im je prišla nastavnica književnosti Josipa Bezmalinović kako bi podijelila svoje iskreno divljenje najnovijem Jungovom roman.“ (2013: 60)

„ – A gospodin s njom je vlasnik mjesne pužane, Ante Hari zvani Puž Bezmalinović, vjerojatno budući načelnik općine.“ (2013: 77)

„Martini se nazad povezao s volonterkom Sjetkinog call centra, Teutom, još jednom iz veoma plodne loze Bezmalinovića.“ (2013: 87)

U romanu *Vjerojatno zauvijek* samo Devald predstavlja „pomaknutog“ lika, samo on sa svojim načinom razmišljanja i postupcima odmiče od društva u kojem se zatekao. Tako je, primjerice Josipa, Devaldova žena, inteligentna i neovisna. Ona predstavlja ženu koja je strogo odgojena, ponaša se u skladu sa „društvenim pravilima“ i u potpunosti je svjesna svih svojih vrijednosti.

„Porijeklom iz porodice prigorskih obrtnika, odrasla u konkretnom svijetu prihoda i rashoda, Josipa je zarana stekla imunitet na parole svjetskog proletarijata. Kao farmaceutkinja s dobrim obiteljskim vezama, preskočila je ljekarne i karijeru otpočela u prodaji, gdje je odmah mogla doći do novaca. Bila je ozbiljna i predana poslu...“ (2009: 53)

„Naposljedku, Josipa i on prikupili su dvanaest godina zajedničkog života, možda i zato što je strogi odgoj Josipi nalagao da se suzdržava od razvoda, a bilo je tu i dijete koje su Josipini roditelji smatrali vrijednim svake žrtve...“ (2009: 54)

Devaldu se zbog svega toga činila vrlo bezosjećajnom, a Josipa je na njega gledala kao na „čudaka“ i podcjenjivala je njegov posao.

„- Pa na neki način i jeste posebna – Devald je osjetio potrebu to priznati. – Recimo, nikada je nisam vidio da plače, barem se ja ne mogu sjetiti.“ (2009: 89)

„Nedoraden – tvrdila je Josipa koja se dugo hrvala s pasjim crtama u muževljevom karakteru. Zbog njega je lice te žene veoma rano poprimilo sredovječnu oštrinu, mada je i dalje bila privlačna, ali je kod kuće imala tipa koji joj nije bio potpora i čiji su je stavovi katkada izluđivali.“ (2009: 53- 54)

„Bio je čak lišen i osjećaja iskorištenosti jer mu je njegova plaća gotovo u cijelosti stajala na raspolaganju. Za kikiriki, kako je to Josipa znala reći.“ (2009: 57)

Kada je o književnoj reprezentaciji riječ, čitateljima su privlačniji oni ekscentričniji likovi. No ipak, nevinost i naivnost likova u okrutnom društvenom okruženju, također mogu privući pozornost i izazvati različite emocije pa i čitateljsku empatiju, a to u romanu *Agenti kulture* potvrđuje Sjetka koja se pokazala jako naivnom. Naime, Oliver Kusalo, šef Turističke zajednice htio je iskoristiti Sjetku pa su on i Lujo Bezmalinović skovali plan da ju Lujo napije te da onda Kusalo ostvari željenu zamisao, a to mu je i pošlo za rukom:

„Sjetka je jednom nogom već bila na stolu, a drugom se opirala o stolicu.“ (2013: 125)

„Ali tulum je tada dobio novi zamah. Iz call centra je tada izišao barba Lujo i suviše napadno ugasio čik petom. Kao po dogovoru, iz obližnjeg je automobila izišao Oliver Kusalo, elegantan i zapanjujuće svjež.“ (2013: 125)

„Martini je još pogledao Sjetku kako se na stolu njiše u bokovima. Bio je sve sigurniji da su organizaciju festivala preuzele neke onostrane sile i da je njegova kolegica, nažalost, postala njihov talac.“ (2013: 126)

U romanu *Vjerojatno zauvijek* čitateljsku empatiju izaziva Lili³. Lili je jedna od Devaldovih ljubavnica. Pored Gite i Ana Marije, koje su također Devaldove ljubavnice, samo Lili pokazuje nekakvu nevinost i naivnost⁴. Naime, Devald je još od djetinjstva zamišljao skromnu bračnu zajednicu u kojoj bi njegova požrtvornost imala smisla. Za njega je život bio *kretanje od nule i borba za egzistenciju*, a onda kada je upoznao Lili, osobu kojoj treba zaštita, shvatio je da mu se ipak njegov „luksuzan“ život kakav je živio s Josipom više sviđa. Iako je shvatio da od veze s Lili neće biti ništa, zavlacio ju je i dalje. Devald je znao da je Lili u teškom socijalnom položaju pa je ona u njemu izazivala i sažaljenje.

„Draga je to ženska, zaključio je, iako je o njoj neoprostivo rijetko mislio.“ (2009: 20)

„Devald je bio svjestan da je u zadnje vrijeme prečesto gubio takt pred Lili, iako bi mu zbog toga poslije bilo žao. Ali – je li sažaljenje bilo dobra podloga za jednu relativno mladu vezu? Sve je više sumnjao da se njihova ljetna romansa bezrazložno oteгла kroz hladne sezone...“ (2009: 71)

„Povlači se po socijalnim gajbama i budi lažne nade među očajnicama slomljena srca, a onda se obrušava na njih, pokazuje otvoreni prezir, distancira se i ostavlja ih da se snalaze u labirintu njegovih postupaka.“ (2009: 76)

3.2. KLASIFIKACIJA LIKOVA

E. M. Forster razlikuje likove na temelju njihove „punoće“ i to je jedna od najosnovnijih klasifikacija. „Plošni“ likovi su humoristični, oni su tipovi i karikature, u svom se najčišćem obliku sastoje od jedne osobine te se ne razvijaju tijekom radnje, već ostaju takvi kakvi su bili na početku. Drugu skupinu čine „zaobljeni“ ili „zaokruženi“ likovi koji posjeduju više osobina i mijenjaju se tijekom radnje. Rimmon- Kenan ovu podjelu smatra pojednostavljenom jer ona miješa dva poprilično različita kriterija, a to su kompleksnost lika i njegov razvoj. Naime, velik broj kompleksnih likova ostaje isti tijekom radnje, dok se mnogo plošnih likova mijenja. Stoga Rimmon- Kenan predlaže klasifikaciju Josepha Ewena koji polazi od Forsterova nacrt, ali ga proširuje. Tako Joseph Ewen donosi tri kriterija za klasifikaciju

³ Lili je tehnologinja u zionici banana. Ima bivšeg muža Pericu koji je u zatvoru i malodobnu kćer Rominu.

⁴ Naime, Gita i Ana Marija su vrlo samosvojne žene koje od Devalda ne očekuju ništa. Zbog toga, one u čitatelju ne izazivaju nikakvu empatiju, kao što je slučaj s Lili.

likova: kompleksnost, razvoj i unutarnji život. Prema kriteriju kompleksnosti postoje likovi konstruirani oko jedne osobine ili jedne dominantne osobine te kompleksni likovi s većim brojem svojstava koja su često proturječna. Prema kriteriju razvoja Ewen razlikuje statične i dinamične likove, dakle likovi mogu ostati isti od početka do kraja radnje ili se, pak mogu mijenjati. Posljednji kriterij je unutarnji život te prema njemu svijest likova može biti prikazana iznutra, tako da su njihove misli i osjećaji dostupni čitatelju ili izvana, kada nam njihove misli ostaju nepoznanica.

Prema kriteriju kompleksnosti likovi u oba romana su kompleksni, dakle posjeduju veći broj svojstava koja su često proturječna. Tako se Devald i Martini odmah mogu okarakterizirati kao vrlo hladni likovi, nezainteresirani, okrenuti samo sebi. No, ipak, pronalaze se situacije u kojima oni odstupaju od svojih dominantnih osobina i pokazuju neke druge, neuobičajene njima. Tako, primjerice Devald, pokazuje veliku brigu i ljubav prema svom sinu Eugenu, i to onda kada je i sam u velikim problemima i trebao bi ih što prije riješiti.

„Pod njegovim zgrčanim prstima ugibali su se djetetovi mišići. Privivši ga još jače, osjetio je udarce malog uzbuđenog srca na svojim grudima. Ljubio ga je po kosi i u čelo, zatim je čučnuo i priljubio meki obraz na svoje usne, bio je željan tih pupastih dodira koje će organizam uskoro zauvijek opozvati.“ (2009: 154)

„U djetetovim je očima prepoznao neku zabrinutost koje prije nije bilo, i to ga je ražalostilo.“ (2009: 155)

Moglo bi se reći da ljubav prema vlastitom djetetu ne bi trebala predstavljati nekakvu osobinu koja je odstupanje od dominantnih osobina, no u slučaju Devalda ta osobina predstavlja odmak. Naime, čitatelj čitajući roman *Vjerojatno zauvijek* vrlo brzo stvara sliku o Devaldu i pripisuje mu već navedene osobine tako da ga uopće ne bi iznenadila Devaldova nezainteresiranost za Eugena, zapravo čitatelj to i očekuje, ali Devald, ipak pokazuje suprotnost.

S druge strane, Martini odlazi jedan dan prije početka festivala jer je razočaran u Sjetkino ponašanje. Dakle, Martini nije tako hladan i nezainteresiran kakvim se predstavlja, odlazi jer je povrijeđen i Sjetka mu, ipak nešto znači, iako on to nikada ne bi priznao.

„Istina, Sjetka se dugo uspravljala. Koliko tijelo, čudio se Martini. Kao da je tek sada, ugledavši je na stolu, uviđao njezine prave dimenzije. I dok je uspostavljala ravnotežu, izraz na licu njegove kolegice i dalje je bio ljubazan. Martini nije mogao zatomiti emocije.“ (2013: 125)

„A kada dođu na rivu, mislio je, pred svima će pohrliti Sjetki u zagrljaj. Već ju je vidio kako mu blijeda nešto mrmlija o njegovoj poruci i ugašenom mobitelu, o tome kako je ovih nekoliko sati bila najtužnija direktorica festivala na svijetu.“ (2013: 128- 129)

Prema sljedećem kriteriju, kriteriju razvoja, likovi su statični, dakle ne mijenjaju se. I što se tiče posljednjeg kriterija, odnosno unutarnjeg života, svijest likova prikazana je iznutra, dakle njihove misli i osjećaji dostupni su čitatelju.

„Hoće li odande izaći neki neugledni ljudi među kojima i njegov sin, pitao se, premda u tom trenutku Devaldov spremnik više nije imao mjesta za prihvatanje novih bojazni. Obrisao je nadlanicom vlažno čelo i protrljao užarene kapke. Privevši razgovor kraju, Devald je osjetio stanovito olakšanje, no izraz na njegovom licu i dalje je bio vrlo napet, a čelo nabrano, prezaposleno.“ (2009: 33)

„A djelovao je umornije no ikad. Oči su mu se povukle u duplje pa im je i boja zgasnula; čelo pak u uobičajenim, radnim naborima kojima kao da su tekli neki prevažni procesi...“ (2009: 49)

„Zapravo je prolazio kroz vrlo neobično razdoblje; kada bi mu netko ponudio da sjedne, on bi to doživio kao atak na svoju pokretljivu prirodu.“ (2009: 97)

„Martini je bio u laganom transu... Imao je osjećaj kao da se pred njim upravo otvorilo i zatvorilo mračno ždrijelo festivala. A nakon toga opet je sve krenulo pa starome.“ (2013: 23)

„Martini je sve to popratio vrlo pažljivo, unijevši se u dramu sunčeva silaska zbog koje su mu se prsti zgrčili oko balkonske šipke, a onda ga je masa vode užasnula – ta pomisao neizmjerne sile što se prostire svuda uokolo, zbog čega ga je na trenutak obuzeo strah koji je možda bio strah od potpune nemoći – iako je sam suton, estetski gledajući, bio lijep.“

Martinijevi su dlanovi bili vlažni kada se vratio u sobu i opružio na visokoj seljačkoj postelji.“ (2013: 31- 32).

3.3. KARAKTERIZACIJA LIKOVA

Čitatelj nema izravan pristup likovima, već ih mora rekonstruirati pomoću raznih informacija razasutih u tekstu (Grdešić 2015: 67). Ta rekonstrukcija zapravo odgovara činu čitanja koji se sastoji od stalnog imenovanja i preimenovanja elemenata teksta. Chatman ističe da kada je riječ o likovima, mi imenujemo karakteristike njihove osobnosti, odnosno svojstva, pokušavamo uvidjeti koje su njihove osobine stalne i stabilne, a koja njihova ponašanja nisu osobine, već osjećaji, raspoloženja, misli, privremeni motivi itd. U tom smislu romani *Agenti kulture* i *Vjerojatno zauvijek* vrlo su zanimljivi. Naime, kada počnemo čitati te romane odmah uočavamo da su protagonisti, Martini i Devald, sasvim drugačiji. Doživljavamo ih kao hladne i nekako „rezervirane“, dakle to su karakteristike njihove osobnosti koje im mi pridajemo. Upravo zbog toga javlja se pitanje jesu li prema svima takvi? Ili možda postoji netko za koga ne vrijede njihova stroga pravila i netko prema kome imaju isključivo pozitivne osjećaje? Želimo pronaći dijelove romana u kojima vidimo neke njihove osobine koje nisu dio njihovog uobičajenog ponašanja i koje ih prikazuju u drugačijem svjetlu. Što se tiče Martinija, odgovore na ta pitanja dobivamo kada Martini odluči otići iz Žigmundova jedan dan prije početka festivala, a sve zbog toga što ga je Sjetka razočarala. Iako tijekom cijelog romana imamo osjećaj da Sjetka i Martini imaju strogo poslovni odnos, a i više puta tijekom romana Martini ističe da mu se Sjetka ne sviđa, ipak na kraju romana, vidimo da mu je stalo do nje jer odlazi razočaran u njezino ponašanje, a razočarati nas može samo netko kome vjerujemo i do koga nam je stalo.

„Na trenutak mu se učinilo poput tučnjave, što ne bi bilo loše. U tom slučaju zabava je gotova, pomislio je, i Sjetka je sišla sa stola. Ona je bila zvijezda večeri. Pa ipak, više od toga zanimalo ga je što Sjetka osjeća u ovom trenutku. Trebala bi biti izuzetno zadovoljna razvojem događaja. Nakon ove večeri nestat će svi njezini strahovi. Pomislio je kako se već sada može reći da je festival uspio.“ (2013: 126)

„Već je bilo svanulo i na radiju je počinjala jutarnja kronika, no Martini je i dalje mislio na Sjetku. Možda joj baš sada na recepciji uručuju njegovu poruku. Bilo mu je lako dočarati

kako se Sjetkino lice izdužuje dok očima prelijeće tih desetak redaka pisamca. Iako je nastojao izbjeći bilo kakvu dramu, nagovještaj ljutnje ili razočaranja. Nipošto nije htio da se Sjetka osjeti krivom zbog odluke koju je donio.“ (2013: 126)

Kod Devalda su osjećaji i ponašanje koje odstupa od njegovog uobičajenog vidljivi samo u odnosu njega i njegovog sina Eugena. Iako je Devald okružen osobama prema kojima bi mogao pokazati isključivo pozitivne osjećaje, on to ne radi. Primjerice, napušta svoju ženu Josipu koja mu je omogućavala luksuzan život i pored koje je mogao živjeti mirnim životom pisca ne brinući previše ni za što, dakle trebao je barem osjećati zahvalnost ako već ne osjeća ljubav, ali kod njega je, ipak prevladao osjećaj prijezira prema tom luksuznom životu koji Josipa obožava i njegovog mišljenja kako je Josipa bezosjećajna. S druge strane, Devald ima najboljeg prijatelja Đeksona⁵, koji ga prima u svoj stan kada odjednom napusti svoju ženu te mu izmišlja mjesto glasnogovornika u svome poduzeću. Također, dok je Devald bio na odmoru u Makedoniji kada je napustio Josipu, Đekson mu je tražio odvjetnika koji će ga zastupati na sudu. No ni u ovom slučaju kod Devalda ne pronalazimo osobine koje bi odstupale od njegovog uobičajenog ponašanja, nego čak ponekad dobivamo dojam da ga Đekson živcira. Iako bi Devald trebao razmišljati o svojim problemima i rješavati ih, on to ne čini, već je njegov sin Eugen jedino što mu izaziva brigu. Eugen ima devet godina i ima problema s disanjem. Budući da je Josipa zabranila Devaldu da viđa Eugena, Devald kriomice odlazi do škole samo da ga vidi.

„Devald je tek na mahove mogao čuti zvonki Eugenov glas; čak mu se činilo da više ne oteže samoglasnike, da je ubrzao govor, no razdaljina je bivala sve veća i riječi su se osipale, ali zato je vrlo dobro čuo Eugenov kašalj. Zaustavio je dah kako bi dobio jasniju predodžbu.“ (2009: 27)

„Kada je izišao na ulicu, hladne kapi slijevale su mu se niz obraze tamne od već zaboravljenog planinskog sunca. Očinske instinkte potiskivala je gola računica, ali to nije umanjivalo breme odgovornosti koje je osjećao zbog tih nejakih pluća koja se upravo bore za kisik.“ (2009: 28)

⁵ Goran Đekson- Zvirotić- u njemu je Devald imao najčvršći oslonac. Đekson je bio kralj kamilice i mogući izborni kandidat. Đeksonov otac je privatizirao poljoprivrednu zadrugu i pokrenuo unosan biznis uzgoja i prodaje domaće kamilice. Od njega je Đekson naslijedio to uspješno poduzeće pa je zato na razne načine mogao pomagati Devaldu.

Devald je vrlo zabrinut za Eugena i želi pronaći rješenje za njegove probleme s disanjem.

„ – Htio sam te nešto pitati... - Sve ovo je, nažalost, istina – ponovio je Dekson. – Radi se o bioenergiji – rekao je Devald. – Kao da ja i bez tebe nemam dosta sranja. – Prije par tjedana na ping- pongu si mi rekao da poznaješ jednog bioenergetičara koji uspješno liječi dječje alergijske reakcije – podsjetio ga je svjestan brojnih razgovora koji ponekad opterete i bolje memorije od Deksonove. – Obećao si mi dati njegov kontakt – dodao je nastojeći zatomiti uzbuđenje u grudima.“ (2009: 31- 32)

Dok čitamo, pamtimo i uspoređujemo te se vraćamo i mijenjamo mišljenje o liku, a sve to kako bismo stvorili što koherentniju sliku. Prema Chatmanu, ta se predodžba lika opisuje kao paradigma svojstava, pri čemu svojstvo znači relativno stabilnu ili trajnu osobnu kvalitetu. Do svojstava likova, dakle, čitatelj dolazi isključivo preko pažljivog čitanja raznih znakova u tekstu, a ti znakovi ili indicije nisu ništa drugo nego elementi karakterizacije lika (Grdešić 2015: 68). Tako Rimmon- Kenan razlikuje dvije osnovne vrste tekstualnih indicija karaktera, a to su izravna definicija i neizravna prezentacija. Kod izravne definicije pripovjedač navodi svojstva lika pomoću pridjeva ili, pak imenica te nam tako daje gotovu informaciju o njegovom karakteru, a kod neizravne se prezentacije svojstvo ne spominje izravno, već se na različite načine prikazuje i oprimjeruje tako da čitatelj mora sam zaključiti o kojoj se osobini lika radi. U romanu *Vjerojatno zauvijek* prisutna je izravna definicija, dakle osobine Devaldova karaktera jasno su navedene.

„I tašt, i samoživ, i bezosjećajan, nadopunio je samoga sebe u mislima pitajući se, ovoga puta, vrlo izravno: što on to zapravo radi?“ (2009: 76)

„On, karakterno težak, a k tomu još i pomalo razmažen i zapravo vrlo izbirljiv kada su žene u pitanju.“ (2009: 84)

S druge strane, u romanu *Agenti kulture* uočavamo neizravnu prezentaciju. Osobine Martinijeva karaktera nisu nigdje izravno navedene, već mu ih mi pridajemo čitajući roman. Osobine koje se odmah i vrlo lako uočavaju su nesigurnost i pretjerano razmišljanje o svemu.

„Ali čim su zašli među gusto postavljene terase kafića, Martinija su svladale druge brige. Propustio je Sjetku ispred sebe i dok je hodao za njom pokušavao je dokučiti zašto njegova kolegica baš toliko odudara od ovog poslijepodneva uz more.“ (2013: 13)

„Preplavio ga je val neugode, kao da nije pripremljen na izloženost pogledima iz kafića, naročito ne u ovakvoj kombinaciji, s visokom i nadobudnom plavušom koja jednom rukom gnječi fasci kl na grudima, a drugom slavodobitno maše lepezom. Skrenuli su s rive i on je odahnuo. Pretpostavio je da se vjerojatno radi o reakciji na prvi dodir s mjestom i da će nakon nekoliko javnih ukazanja sve sjesti na mjesto. Ta ga je misao tješila dok su se penjali na zaštićeni proplanak.“ (2013: 13)

3.4. TIP I STEREOTIP

Kvalitetu književnih subjekata određuje mogućnost njihova prepoznavanja. To je olakšano ako likovi posjeduju osobine koje je čitatelj već ranije sretao, odnosno ako su likovi u nekoj mjeri tipovi. Tipovi su oni likovi što imaju osobine specifične za neku grupu i sredinu, dakle radi se o izrazitim predstavnicima određene vrste ili sloja ljudi. Likove je kao tipove razumijevao Aristotel, a u povijesti književnosti susrećemo ih kao posljedicu mitologizacije, moralizacije, psihologizacije, ideologizacije iskustva (Peternai Andrić 2019: 214). Tipom se naglašavaju općenite osobine književnih subjekata ili ono u njima individualizirano. Može se reći da likovi u romanima *Agenti kulture* i *Vjerojatno zauvijek* predstavljaju tipove. Ranije sam predstavila Martinija i iz toga se može vidjeti da je on tipičan predstavnik intelektualaca, odnosno pisac, vrlo pametan, ali pomalo izgubljen. Ili primjerice, Pseudo Čunović koji je tipičan slikar, odnosno umjetnik. Za umjetnike inače vlada uvriježeno mišljenje kako su „čudni“, drugačiji, skloni nekakvom „ludilu“, a upravo je tako prikazan i Pseudo Čunović. S ta dva lika usporedila sam Miroslava Devalda u kojem se prepoznaju osobine vrlo slične njihovim.

Pojam stereotipa je pojam koji je srodan tipu. Razlika između tipova i stereotipova je u tome što stereotipovi smanjuju pojedince na neke opće kategorije dok se kod tipova zadržava individualnost, ali u širem kontekstu (Peternai Andrić 2019: 214). Stereotipi mogu biti pozitivnog ili negativnog predznaka, a važno je razlikovati mehanizme tipiziranja ili generaliziranja i stereotipiziranja. Richard Dyer je istaknuo važnu razliku između genera-

liziranja i stereotipiziranja te on smatra kako bez generaliziranja teško da bi se moglo dati značenje okolnom svijetu jer se njegovo razumijevanje oslanja na pojedinačne predmete, ljude, događaje koji se smještaju unutar klasifikacijskih sustava pojedine kulture. Stereotipi predstavljaju poopćavanje ili svođenje cijele društvene kategorije i svakog pojedinca u njoj na nekoliko osnovnih – ali preuveličanih – osobina i mogu se ticati roda, etniciteta, zanimanja, boje kose, životne dobi ili članstva u nekom klubu (Petrai Andrić 2019: 217). Tako primjerice, u romanu *Agenti kulture* Martini Sjetku naziva plavušom.

„Ovoga puta pitanje mu je uputila plavuša u bijelom kompletu koja se nikako nije mogla povezati ni s jednom od opasnih skupina.“ (2013: 51)

U humanističke znanosti pojam stereotipa uveo je Walter Lippmann 1922. godine. Lippmann ih definira kao svojevrsne shematske “slike u glavi”, činjenično netočne tvorbe, čvrste, protivne logici i pristrane. Stereotip je skup uvjerenja o tipičnim osobinama i vladanju drugih, ali i polazište za stvaranje odnosa i vladanja prema drugima, o kojima se mišljenje stvara i prije samog susreta (Petrai Andrić 2019: 217). Tako primjerice, Martini ne poznaje gospođu Emiliju Tardelli- Britvec iz Glavnog ureda za kulturni turizam, ali Sjetka mu je stalno pričala o njoj i on je na temelju tih Sjetkinih priča stvorio određeno mišljenje o gospođi Tardelli- Britvec te kada ju je prvi puta vidio ona je u potpunosti odgovarala slici stvorenoj u njegovoj glavi.

„Kako je prilazila svečanom paviljonu, tako je i Martini bivao sigurniji o kojoj je gospođi riječ. Sve na njoj, ali baš sve, pomislio je, odgovaralo je predodžbi koju je već ranije stvorio o njoj. Učinilo mu se kao da dugo poznaje tu ženu brončana tena, iako ne kao konkretnu osobu, nego više kao ideju koju su naraštaji na ovim prostorima stvarali o kulturi davno prije njega.“ (2013: 76- 77)

4. SVAKODNEVICA

U odnosu pojedinca i svakodnevice treba imati u vidu to da različiti mehanizmi svakodnevnoga življenja neminovno u svojim procesima pretpostavljaju društvenu individuu, ali i postojanje specifičnih društvenih skupina: „Ovisno o društvenom uređenju u kojemu pojedinac ili društvena skupina žive, repetitivnost i različiti egzistencijalni pritisci kojom svakodnevica *zarobljuje* čovjeka nužno će dovesti do stanovitog vida otpora, bilo da je riječ o građanskoj neposlušnosti ili produkciji kakvoga oblika popularne kulture.“ (Ileš 2013: 97) Nadalje, građanska neposlušnost može biti izraz moralne autonomije čovjeka, napose u totalitarnim društvima, kada oblici otpora često mogu biti tek moralna zadovoljština individue spram moći sustava. „Međutim, čak i ako dolazi do nepristajanja na takvu vrstu egzistencijalnog postojanja pa i kada se uspostavi otpor, uvjetovani načini društvenog ponašanja oblikuju svojevrсни egzistencijalni dualizam – od pojedinca se, dakle, traži da bude i ono što nije, kako bi bio suglasan s dominantnim ideološkim nazorima.“ (Ileš 2013: 98). Takvo pristajanje ne mora značiti odustajanje od samoga sebe ili od osobnih, društvenih i moralnih vrijednosti. Kada se kao okviri vladajućeg društvenog poretka uspostavljaju mehanizmi dominacije i podređivanja, tada je poražen i svakodnevni život. Ileš ističe kako represivna društva unutar svog sociokulturnog modela ostvaruju bezuvjetno prilagođavanje, a koje rezultira ograničenjem slobode pojedinca, cenzurom svijesti i niskom razinom kreativnosti. No, tek postojanje bilo kakve svijesti o kulturnoj hegemoniji i ideološkoj represiji može potaknuti nepristajanje i otpor. Odbijanje prilagođavanja, zapravo je isticanje prava pojedinca da na temelju građe koju mu nudi sustav stvara vlastitu kulturu. „Kulturalnu se borbu tako može prepoznati u različitim oblicima, poput izvrtanja i otpora, ali i sjedinjavanja i pregovaranja.“ (Ileš 2013: 99)

U romanu *Vjerojatno zauvijek* Devald je lik koji pruža otpor i bježi od svoje svakodnevice. Devald je lik koji se osjeća neshvaćeno, ne pronalazi sreću u životu kakav živi. Devald se ponaša kao da su mu dodijeljene nekakve „životne uloge“ koje ga, naravno ne ispunjavaju i zato u bijegu traži spas. Tako primjerice, Devald ima ulogu muža i oca, ali nijednu od tih uloga ne ispunjava. Ulogu muža ne ispunjava jer odlazi, ima razne ljubavnice u kojima pokušava pronaći ženu s kojom bi možda mogao započeti svoj novi život, a ulogu brižnog oca ni ne može ispunjavati jer mu Josipa zabranjuje viđati Eugena. Tako Devaldu otpor, odnosno bijeg, predstavlja jedini način da pronađe sebe i shvati što želi od života.

„Sve je jasnije uviđao da nije spreman na lagodan život u kojem se zatekao, po svome dubokom uvjerenju, posve slučajno i protiv vlastitih uvjerenja – u zanosu ljubavi iz koje je proizišao Eugen (Devald je sinu u nekoliko navrata pokušao objasniti da je on, unatoč svemu, dijete ljubavi). Ali, njegov je otac zamišljao život kao borbu, a sada se ispostavilo da se nema za što boriti, da je sve već tu.“ (2009: 53)

„On je do samoga kraja – gotovo manijakalno – poštivao rutinu obiteljskog života, kao da je time želio iskupiti svoj skori odlazak. Takvim je ponašanjem samo izazvao dodatnu zabunu, a u Josipinim je očima ispao zločinac s predumišljajem.“ (2009: 56)

„Proces odvajanja otegao se preko svake mjere: u proteklih šest mjeseci promijenio je tri stana, no većina stvari i dalje mu je bila raspršena po savezničkim garažama. Također, bio je svjestan da mora temeljito promijeniti svoj odnos prema radu ne bi li odgovorio troškovima samostalnosti.“ (2009: 10)

U romanu *Agenti kulture* otpor se uočava u Martinijevom odlasku iz Žigmundova jedan dan prije početka festivala. Taj se odlazak isto može okarakterizirati kao bijeg jer Martini samo odlazi bez da ikoga obavijesti o tome. Već je spomenuto da su Martini i Devald vrlo slični likovi pa se tako i Martini osjeća neshvaćen u društvu u kojem se zatekao. On je Sjetkina „desna ruka“ i zapravo bi trebao u potpunosti sudjelovati u organizaciji festivala, no on je nezainteresiran. Cijela organizacija festivala predstavlja mu izrazito veliki napor, a to je tako zato što to nije ono što on želi. I on se, kao i Devald, pokušava pronaći, ali tek kada je shvatio da se nalazi u mjestu kojemu ne pripada odlučuje pružiti otpor i odlazi. Iako mu je na putu došla zamisao da se možda treba vratiti u Žigmundovo, ipak je shvatio da to nema smisla.

„Ovo više nema smisla, pomislio je uspuhan i vreo. Usporio je te naposljetku odustao. Valjda je ovo zadnje iskušenje koje ga je spopalo, mislio je na povratku u autobus.“ (2013: 129)

„Gotovo je, gotovo, ponavljao je u sebi, ali čim je zažmirio i pokušao zaspati, obuzela ga je jedna druga, vrlo obeshrabrujuća vizija. U njoj je opet bila Sjetka. Vidio ju je kako maše njegovom porukom po hotelskom foajeju i govori: „Otišao je, nema ga više.“ (2013: 129)

5.ZAKLJUČAK

U ovome radu iznesena je analiza likova iz romana *Vjerojatno zauvijek* i *Agenti kulture*. Glavni likovi oba Nuhanovićeve romana pokazuje vrlo slične karakteristike svojih osobnosti te su zbog toga oni uspoređeni. Kroz sva poglavlja donesena je analiza njihovih osjećaja, misli i ponašanja. Devald i Martini predstavljaju „pomaknute“ likove te je zato zanimljiva njihova usporedba s ostalim tipičnim likovima iz romana. U radu je istaknuto da su u svakoj pripovijesti likovi ključni element i da oni predstavljaju osnovni način reprezentacije složenosti subjekata i njihovih identiteta u književnom djelu te da velik dio tzv. visoke književnosti počiva na psihološkoj karakterizaciji likova pa je tako i u ovome radu naglasak bio upravo na toj karakterizaciji. Što se tiče karakterizacije likova, tu su analizirane osobine koje su stalne i stabilne, ali i ponašanja koja nisu njihove osobine, već osjećaji, raspoloženja, misli, privremeni motivi itd. Nadalje, iznesene su definicije tipa i stereotipa te su potvrđene citatima iz djela. Na kraju se govorilo o svakodnevicu. U tom je poglavlju zaključeno da su Devald i Martini likovi koji pružaju otpor i bježe od svoje svakodnevice. Pokušavaju pronaći sebe, konstruirati vlastiti identitet i odlaze u nadi da će konačno shvatiti što žele od života.

6. IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Nuhanović, Gordan. 2009. *Vjerojatno zauvijek*. Naklada LJEVAK, d.o.o., Zagreb

Nuhanović, Gordan. 2013. *Agenti kulture*. Algoritam, Zagreb

LITERATURA

Barthes, Roland. 1992. *Uvod u strukturalnu analizu pripovjednih tekstova*. U: Biti, Vladimir, *Suvremena teorija pripovijedanja*. Zagreb: Globus, str. 47- 78. Prevela Dubravka Celebrini.

Besplatne Elektroničke Knjige, natuknica: *Gordan Nuhanović*, URL:

<https://elektronickeknjige.com/autor/nuhanovic-gordan/>

Chatman, Seymour. 1978. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca & London: Cornell University Press

Eagleton, Terry. 2013. *How to Read Literature*, New Haven: Yale University Press.

Forster, E. M. 1962. *Aspects of the Novel*. Harmondsworth: Penguin Books

Grdešić, Maša. 2015. *Uvod u naratologiju*, Leykam international d.o.o., Zagreb

Greimas, A.J. 1989. *Refleksije o aktantskim modelima*. *Republika*, br. 5- 6, str. 32- 49. Preveo Ivan Katić.

Ileš, Tatjana. 2013. *Šezdesete u hrvatskoj književnosti i kulturi*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek

Peternai Andrić, Kristina. 2019. *Pripovijedanje, identitet, invaliditet*. Meandarmedia, Zagreb

Propp, Vladimir. 1982. *Morfologija bajke*. Prosveta, Beograd. Preveo Petar Vujičić.

Rimmon- Kenan, Shlomith. 2002. *Narrative Fiction. Contemporary Poetics (Second Edition)*. London & New York: Routledge